

GABRIELA GORE-GORSZEWSKA orcid.org/0000-0003-2693-3231

Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński
Institute of Psychology, Jagiellonian University
e-mail: gabriela.gore-gorszewska@doctoral.uj.edu.pl

Sprawozdanie z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Starość jak ją widzi psychologia. Zagrożenia, możliwości, wspomaganie”, Kraków (online) 21–22 kwietnia 2022

W dniach 21–22 kwietnia 2022 roku odbyła się czwarta Ogólnopolska Konferencja Naukowa z cyklu „**Starość jak ją widzi psychologia**”, z tematem wiodącym „Zagrożenia, możliwości, wspomaganie”. Konferencja, ze względu na okoliczności, odbyła się zdalnie na platformie Microsoft Teams. Wydarzenie zorganizowane zostało przez Komisję Psychologii Polskiej Akademii Nauk PAN Oddział w Krakowie oraz przez Instytut Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego. Komitetowi Naukowemu Konferencji przewodniczyła dr hab. Dorota Czyżowska, prof. UJ.

Konferencję swym udziałem zaszczylicili goście, wybitni specjaliści reprezentujący instytucje naukowe oraz organizacje społeczne: prof. dr hab. Lech Witkowski (Akademia Pomorska w Słupsku), prof. dr hab. Michał Harciarek (Uniwersytet Gdański), prof. dr hab. Grzegorz Sędek i dr Klara Rydzewska (SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny; Interdyscyplinarne Centrum Stosowanych Badań Poznawczych) oraz Magdalena Kąkolewska (Fundacja Art Transfer). Konferencja zgromadziła przedstawicieli (pracowników, doktorantów, studentów) licznych ośrodków naukowych z całej Polski.

Uroczystego otwarcia konferencji dokonali dr hab. Dorota Czyżowska, prof. UJ, przewodnicząca Komitetu Naukowego Konferencji i wiceprezes Polskiego Stowarzyszenia Psychologii Rozwoju Człowieka oraz prof. dr hab. Michał Wierchoń, prodziekan Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego. W imieniu

organizatorów przywitali zaproszonych gości i uczestników, podziękowali za duże zainteresowanie tematyką tegorocznego wydarzenia oraz w imieniu Uniwersytetu Jagiellońskiego wyrazili radość z możliwości współorganizowania tegorocznej edycji konferencji. Następnie o zabranie głosu został poproszony prof. dr hab. Przemysław Bąbel, dyrektor Instytutu Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, który przypomniał uczestnikom konferencji o tradycjach badań nad starością w Instytucie Psychologii UJ, odwołując się do prac naukowych prof. Marii Einhorn-Susułowskiej, która była także współinicjatorką powstania Uniwersytetu Trzeciego Wieku na Uniwersytecie Jagiellońskim. Domknięciem uroczystego otwarcia konferencji był wprowadzający wykład prof. dr hab. Marii Kielar-Turskiej, przewodniczącej Komisji Psychologii Polskiej Akademii Nauk, Oddział w Krakowie. Profesor Kielar-Turska, posiłkując się przykładami ze świata polskiej nauki i sztuki, w inspirujący sposób przedstawiła wielowymiarowy obraz późnej dorosłości, która z jednej strony jest okresem wyzwań, niekorzystnych zmian natury biologicznej, psychologicznej i społecznej, lecz z drugiej strony może być też okresem aktywności, wzrostu i spełnienia. Zgodnie z tematem wiodącym tegorocznej konferencji uczestnicy zostali zaproszeni do refleksji nad zagrożeniami, z którymi mierzyć się muszą osoby starsze, ale także nad możliwościami, dzięki którym starość może stać się zadaniem i „fascynującą przygodą”.

W ciągu dwóch dni konferencji odbyły się cztery wykłady plenarne oraz siedem sympozjów tematycznych, w ramach których wygłoszonych zostało trzydzieści referatów i raportów z badań.

Merytoryczną część konferencji otworzył **wykład plenarny prof. dr hab. Lecha Witkowskiego** z Akademii Pomorskiej w Słupsku zatytułowany *Biegunowość w dynamicznej strukturze starości: wyzwania teoretyczne i życiowe*. Profesor rozpoczął od zestawienia zasadniczych postulatów postrzegania faz cyklu życia według teoretycznego modelu Erika Eriksona, podkreślając wątek dynamiki wewnątrzfazowej i biegunowości jako dwoistości strukturalnej. Zwrócił uwagę na złożoność charakterystyki faz późnej dorosłości i starości, wykraczającą poza obiegowe opisy podręcznikowe, by w końcowej części wykładu zasugerować, jak poprzez praktykę retrospektywnego przetwarzania koncepcji siebie i „antropotechniki” możliwa jest rewitalizacja w późnych fazach cyklu życia. Ożywioną dyskusję po wykładzie poprowadziła dr hab. Anna Cierpka.

Następnie odbyły się dwa równoległe sympozja. W pierwszym bloku tematycznym, **Obraz starości – ważne wymiary**, moderowanym przez dr. hab. Henryka Olszewskiego, zaprezentowanych zostało kilka wymiarów, z perspektywy których można rozumieć i opisywać okres jesieni życia. Profesor dr hab. Maria Ledzińska przedstawiła teorię metapoznania temporalnego, której istotą jest świadomość aktywnej perspektywy czasowej i intencjonalna regulacja przyjmowanych horyzontów, co może wspomagać rozwój w późnej dorosłości (*Poza wspomnianie. Funkcjonalne znaczenie temporalnego metapoznania w późnej dorosłości*). Doktor hab. Maria Straś-Romanowska, emerytowana prof. UW, w wystąpieniu *Melancholia w jesieni życia* omówiła dwa wymiary melancholii – ten niepożądany, nasycony smutkiem i niepokojem, ale także aspekt pozytywny tego stanu psychicznego, taki jak refleksyjność, prowadząca do głębszego samopoznania i odkrywania sensu życia. Doktor hab. Grażyna Mendecka dokonała analizy modlitwy św. Tomasza o dobrą starość, z której wyłania się obraz starości w średnio-wieczu – nie powodującej wykluczenia, lecz

przeciwnie, wzmacniającej autorytet i bardziej uciążliwej dla otoczenia niż dla samego seniora (*Obraz starości w modlitwie św. Tomasza z Akwinu i jego konfrontacja ze współczesnym obrazem wieku senioralnego*). Na zakończenie dr hab. Anna Maria Manek skonfrontowała aktualne psychologiczne teorie starzenia się z holistycznym modelem podstawowych aktywności życiowych Charlotty Bühler (*Charlotty Bühler systemowe ujmowanie rozwoju w późnej dorosłości jako kryterium analizy aktualnych teorii starzenia się*).

W drugim bloku tematycznym, **Stary człowiek w relacjach z innymi**, prowadzonym przez prof. dr hab. Elżbietę Dryll, zaprezentowane zostały wyniki badań dotyczących roli otoczenia społecznego dla pozytywnego starzenia się i dobrostanu psychicznego osób starszych. Doktor hab. Piotr Czekanowski, prof. UG, w referacie *Mobilność ludzi starszych i jej przyczyny* przedstawił obserwowane w Polsce zjawisko „wędrówek ludzi starych” przez pryzmat wyodrębnionych przez Charlesa F. Longino trzech typów migracji w jesieni życia: rekreacyjnej, kompensacyjnej i instytucjonalnej. Wystąpienie dr hab. Ludwiki Wojciechowskiej, prof. UZ dotyczyło wpływu relacji z rodziną na pozytywny przebieg procesu starzenia się, czyli taki, w którym pomimo ubytków w zdrowiu fizycznym istnieje poczucie zadowolenia i przekonanie o sensie życia (*Pozytywne starzenie się: rola więzi emocjonalnej z dorosłymi dziećmi dla dobrostanu psychicznego osób w późnej dorosłości*). Na podstawie wyników badań własnych dr Celina Timoszyk-Tomczak i mgr Patrycja Dąbrowska pokazały, jak wysoka ocena jakości relacji społecznych koreluje z niskim poczuciem osamotnienia odczuwanym przez osoby starsze (*Osamotnienie a poziom sieci społecznych i satysfakcja z życia w starości*), a dr hab. Katarzyna Wałęcka-Matyja zaprezentowała, jak wzrasta nasilenie wartości rodzinnych w okresie późnej dorosłości i jak doniosłą rolę odgrywają one w angażowaniu się seniorów w życie rodzinne (*Wartości rodzinne w okresie późnej dorosłości – analiza porównawcza*).

Popołudniową część pierwszego dnia konferencji otworzył **prof. dr hab. Michał Harciarek z Uniwersytetu Gdańskiego, z wykładem ple-**

narnym pod tytułem *Neuropsychologiczne następstwa otępienia czołowo-skroniowego*. Wykład koncentrował się na wczesnej diagnostyce chorób otępiennych jako jednym z ważnych wyzwań nauk o zdrowiu w dobie starzejących się społeczeństw. Poprzez zaprezentowanie wyników najnowszych badań z zastosowaniem neuroobrazowania słuchaczom została przybliżona neuropsychologiczna charakterystyka wielu wariantów otępienia czołowo-skroniowego (choroby Picka), ze szczególnym uwzględnieniem specyficznych zmian behawioralnych istotnych z punktu widzenia diagnostyki różnicowej chorób otępiennych. Wprowadzenie do wykładu oraz dyskusję poprowadził prof. dr hab. Michał Wierzbich.

Tematyka problemów natury zdrowotnej oraz choroby w wymiarze psychicznym i somatycznym w późnej dorosłości została rozwinięta w dwóch kolejnych sympozjach, odbywających się równolegle. Pierwsze z nich, **Problemy psychiczne i radzenie sobie z nimi w starości**, poprowadził dr hab. Piotr Czekanowski, prof. UG. W tej części obrad dr hab. Henryk Olszewski opowiedział uczestnikom *O zagrożeniach przed zagrożeniami starości*, czyli o wydarzeniach przerywających indywidualny ciąg życiowych doświadczeń, zanim pojawią się opisywane w literaturze psychologicznej zagrożenia typowe dla jesieni życia. Magister Aleksandra Petryka-Fijałkiewicz i dr hab. Aleksandra Gruszka-Gosiewska, prof. UJ podsumowały dotychczasowe wyniki badań nad obrazem choroby Parkinsona, z naciskiem na zaburzenia poznawcze w jej przebiegu, i wskazały, jak przekładają się one na obniżenie jakości życia pacjentów (*Profil i implikacje zaburzeń poznawczych w chorobie Parkinsona – przegląd literatury*). W swoim wystąpieniu dr Piotr Szczukiewicz i dr hab. Małgorzata Tatala podjęli problem przeżywania kryzysu integracja–rozpacz w świetle teorii Erika Eriksona i logoterapii Viktora Frankla oraz w oparciu o własne badania omówili, na ile negatywny biegun kryzysu rozwojowego wieku senioralnego związany jest z niskim poczuciem sensu życia oraz niezadowolaniem ze stanu zdrowia (*Integracja czy rozpacz? Poczucie sensu życia w wieku senioralnym w świetle badań empirycznych*).

Z kolei w referacie *Samotność a starzenie się* dr Aneta Grochowska, dr Barbara Kubik, dr Monika Łabuzek, dr hab. Małgorzata Kolpa i mgr Grażyna Prząda-Radziszewska zaprezentowały wyniki badania nad samotnością wśród seniorów, w tym jej determinant demograficznych oraz różnorodnych form aktywności podejmowanych przez starsze kobiety i starszych mężczyzn celem redukcji tego doświadczenia. Doktor Anna Lubrańska zaproponowała rekomendacje dla pracujących seniorów, oparte na rezultatach badania ogólnego poziomu stresu i poszczególnych aspektów pracy generujących stres wśród osób starszych czynnych zawodowo (*Stres w pracy starszych pracowników – aspekty organizacyjne*).

W drugim sympozjum, **Radzenie sobie w starości z zagrożeniem w postaci choroby**, poprowadzonym przez prof. dr hab. Waldemara Tłokińskiego, prelegenci podjęli aktualną tematykę wyzwań i zagrożeń, przed jakimi stają seniorzy w czasie pandemii COVID-19, oraz sposobów adaptacji do tej nowej rzeczywistości. Doktor hab. Marcin Jabłoński, prof. UJK w wystąpieniu *Nowa normalność czy anormalność w kontekście pandemii COVID-19* zarysował wizję ewolucji nowoczesnych społeczeństw w kierunku postludzkiego lub posthumanistycznego, gdzie postępujące wykluczanie i marginalizacja, zwłaszcza osób starszych, prowadzić może do utraty poczucia bezpieczeństwa i rzeczywistości. Następnie dr Krzysztof Gerc, dr Iwona Sikorska oraz mgr Magdalena Lisińska przedstawili wyniki badań własnych, przeprowadzonych w okresie pierwszej fali pandemii celem poznania zależności pomiędzy stosowaniem przez seniorów konkretnych strategii radzenia sobie ze stresem a wybranymi zasobami osobowymi (*Strategie radzenia sobie ze stresem przez seniorów podczas pierwszej fali pandemii COVID-19*). Doktor Anna Sereżyńska, opierając się na danych z przeprowadzonych wywiadów, opisała aktualne doświadczenia osób w wieku senioralnym podczas pandemii i to, jak zmagają się z lękiem przed chorobą, przeżywaniem izolacji czy utrudnionym kontaktem z młodszym pokoleniem (*Wyzwania i zagrożenia dla seniorów w okresie pandemii*). Doktor Katarzyna Wardak, dr Danuta Pięciak-Kotlarz

i mgr Anna Stolarczyk, również w oparciu o badania własne, dotknęły problematyki zachowań prozdrowotnych seniorów jako sprzyjających pomyślnemu starzeniu się, długowieczności oraz aktywnej i twórczej starości (*Zachowania zdrowotne a pomyślne starzenie się*).

Drugi dzień konferencji otworzył poranny **wykład plenarny** pt. *Wpływ starzenia się na rozumowanie i podejmowanie decyzji*, który wygłosili **prof. dr hab. Grzegorz Sędek i dr Klara Rydzewska** z Uniwersytetu Humanistyczno-społecznego SWPS oraz Interdyscyplinarnego Centrum Stosowanych Badań Poznawczych ICACS. Pierwsza część wykładu przywoływała i porządkowała wiedzę naukową z zakresu podstawowych zmian w procesach poznawczych i motywacyjnych zachodzących w dorosłym życiu, by na tej podstawie zaprezentować serię badań własnych prelegentów. Badacze wskazali na różnice związane z wiekiem oraz poznawcze i motywacyjne różnice indywidualne jako wpływające na zróżnicowanie w poprawności rozumowania i w jakości rozwiązywania zadań decyzyjnych. Wykład poprowadziła dr hab. Dorota Czyżowska, prof. UJ.

Następnie odbyły się dwa sympozja tematyczne. Pierwsze z nich, **Formy wspierania psychicznego osób w późnej dorosłości**, moderowała dr hab. Grażyna Mendecka. W tej części konferencji dr hab. Dorota Merecz-Kot podjęła się odpowiedzi na pytanie, czy rozwijanie i wzmacnianie nadziei, sensu i godności jest możliwe i skuteczne u kresu życia, odnosząc się do praktykowanych na świecie form psychoterapii dla osób umierających (*Godność, nadzieja, sens – wsparcie psychoterapeutyczne u kresu życia*). Doktor Andrzej Mirski, w referacie *Zapobieganie deterioracji poznawczej i emocjonalnej osób w wieku senioralnym*, przybliżył uczestnikom zjawiska deterioracji poznawczej i deterioracji emocjonalnej w późnej dorosłości, z naciskiem na wzajemny wpływ tych zjawisk oraz mechanizmy stojące u ich podłoża. Doktor hab. Elżbieta Napora pochyliła się nad zagadnieniem subiektywnej oceny przez wnuków wsparcia otrzymywanego ze strony dziadków w świetle psychologii rozwojowej i wychowawczej, a zwłaszcza w kontekście teorii przekazu międzypokoleniowego (*Wsparcie dziadków*

z perspektywy dorastających wnuków). Wątek interakcji na styku pokoleń kontynuowały mgr Agnieszka Chodacka i dr Iwona Sikorska, które w referacie *Wychowanie do starości. Pilotaż programu edukacyjnego dla dzieci w wieku przedszkolnym* zaprezentowały pilotaż programu zajęć warsztatowych, którego celem było umożliwienie dzieciom poznania doświadczeń osób starszych i zbliżenie ich do trudności, z jakimi na co dzień mierzą się seniorzy.

Drugie sympozjum, **Język seniora w procesie komunikowania się**, moderowane przez prof. dr hab. Marię Ledzińską, otworzył prof. dr hab. Waldemar Tłokiński, który w referacie *Rozwojowe przesłanki zagrożeń starości*, korzystając z aparatury pojęciowej nauki o komunikowaniu, wskazał i omówił trzy źródła przesłanek zagrażających procesowi starzenia się: poznawcze, społeczno-procesowe oraz indywidualno-biologiczne. Celem wystąpienia dr Urszuli Tokarskiej była prezentacja konceptu „mądrości narracyjnej” – kompetencji metapoznawczej wyrażającej się w specyficznej konfiguracji treściowej, strukturalnej i procesualnej narracyjnej refleksji autobiograficznej, która sprzyja psychologicznej adaptacji seniorów o orientacji transgresyjnej (*Mądrość narracyjna jako moderator transgresyjnej adaptacji osób starszych*). Zaprezentowane zostały również badania własne prelegentów: dr Ewa Dryll przedstawiła wyniki badań pilotażowych, w których sprawdzono, jakie są różnice w charakteryzowaniu ludzi przy użyciu metafor wśród seniorów o zróżnicowanym poziomie kompetencji społecznych, potrzeby poznawczego domknięcia i wykształceniu (*Rozumienie metaforycznych charakterystyk człowieka w okresie późnej dorosłości*), natomiast dr Ewa Zawadzka i dr Łucja Domańska pokazały, jak semantyczne sposoby organizacji materiału werbalnego, odwołujące się do głębszych poziomów przetwarzania, mogą odgrywać rolę mediatora pomiędzy kondycją kliniczną a efektywnością wykonywania zadań poznawczych wśród osób po 50. roku życia (*Semantyczna organizacja materiału werbalnego w realizacji zadań poznawczych*).

Drugi **wykład plenarny** ostatniego dnia konferencji, *Helena Berlewi – twórcze spełnienie*, wygłosiła **Magdalena Kąkolowska**

z Fundacji Art Transfer. Uczestnikom została przedstawiona inspirująca sylwetka warszawianki, Heleny Berlewi – artystki, która odkryła swój talent malarski i rozpoczęła karierę jako 80-latką, pokazując światu (wystawy w Europie i w Stanach Zjednoczonych), że późna dorosłość może być okresem odkrywania nowych ścieżek życiowych, rozwoju osobistego, a w tym konkretnym przypadku narodzin niezwyklej twórczości i piękna. Wykładowi towarzyszyła prezentacja wybranych prac artystki. Ożywioną dyskusję po wykładzie poprowadziła prof. dr hab. Maria Kielar-Turska.

W ostatnim symposium konferencji, **Możliwe formy aktywności w wieku senioralnym**, moderowanym przez dr hab. Marię Straś-Romanowską, prof. UW, prelegenci zaprezentowali wyniki badań dotyczących różnorodnych aktywności podejmowanych przez osoby starsze, biorąc pod uwagę zarówno możliwe ryzyko, jak i potencjalnie pozytywny wpływ takiego zaangażowania. Doktor Iwona Sikorska, Kinga Hägglöf, Anna Kwiaton i Natalia Lipp w referacie *Zadowolenie seniorów z własnego życia. Porównanie polsko-szwedzkie* przedstawiły wnioski z wywiadów z polskimi i szwedzkimi seniorami oraz różnice w ich ocenie obecnej sytuacji życiowej, do czego przyczynia się odmienny poziom dostępu do dóbr kultury, aktywności ruchowej czy percepcja własnej pozycji w społeczeństwie. Doktor Bernadeta Lelonek-Kuleta przybliżyła uczestnikom tematykę uprawiania hazardu przez osoby starsze poprzez omówienie własnych wyników badań jakościowych, dotyczących m.in. motywacji do angażowania się w hazard, konsekwencji tego zachowania i percepcji społecznej uprawiania hazardu przez polskich seniorów (*Zaangażowanie w gry hazardowe osób starszych – zagrożenie czy szansa?*). W referacie *List do wnuka – związek form przekazu z wybranymi właściwościami narratorów* prof. dr hab. Elżbieta Dryll i dr hab. Anna Cierpka pochyliły się nad „listem do wnuka” – typem przekazu mądrościowego seniorów

do młodego pokolenia, którego forma jest złożoną wypadkową wartości, preferowanych perspektyw czasowych i poziomu spostrzeżonej jakości życia autora opowieści. Doktor Ludmiła Zając-Lamparska, prof. UKW przedstawiła wyniki badań porównawczych między dorosłymi w różnych przedziałach wiekowych nad wykorzystywaniem przez nich strategii SOC (selekcji, optymalizacji i kompensacji) w odniesieniu do ich samopoczucia oraz impulsywności (*Strategie selekcji, optymalizacji i kompensacji oraz ich relacja z dobrostanem i impulsywnością u osób w późnej dorosłości w porównaniu do dorosłości wczesnej i średniej*). Na zakończenie symposium dr Katarzyna Skalać pokazała, jak dobrostan seksualny pozytywnie wpływa na poziom satysfakcji z życia wśród aktywnych seksualnie seniorów, chociaż w przypadku mężczyzn większa aktywność seksualna wiąże się z doświadczaniem większego poziomu stresu seksualnego. Wyniki przedstawionych badań zostały omówione w kontekście funkcjonowania seksualnego w późnej dorosłości (*Dobrostan seksualny osób starszych a ich satysfakcja z życia*).

Podobnie jak w latach ubiegłych tematy obecne w programie konferencji zostaną utrwalone w postaci monografii pokonferencyjnej. Do tej pory ukazały się trzy publikacje: *Starość jak ją widzi psychologia* (2016), *Starość jak ją widzi psychologia. Siła umysłu w starości* (2019), oraz *Starość jak ją widzi psychologia. Szanse rozwoju w starości* (2020).

Na zakończenie konferencji przewodnicząca Komitetu Organizacyjnego dr hab. Dorota Czyżowska, prof. UJ podsumowała bogaty dwudniowy program oraz podziękowała wszystkim uczestnikom – gościom, prelegentom i dyskutantom – za twórczy udział w konferencji i ożywioną wymianę myśli. Wyraziła też swoją radość w oczekiwaniu na kontynuację cyklu „Starość jak ją widzi psychologia” w kolejnym roku, mając nadzieję na spotkanie na żywo.